

Mit reprezentál a test látványa?

Test és virtuális test a modern társadalmakban

A lorenzi hagyományt követve a test a környezet reprezentációjának tekinthető, amennyiben a környezet sajátosságai tükröződnek benne. A biológiai értelemben vett test így egyet jelent az alkalmazkodással, mivel fizikai tulajdonságai a környezet által determináltak – s egyben a test önérzékelése révén közvetlen kapcsolat mutatható ki e tulajdonságok és a saját testről kialakuló énkép között. Ahogy azonban a környezet nem csupán természeti, hanem társas és virtuális elemekkel is kibővül, az énkép formálódása során a test sem csupán biológiai, hanem társadalmi és kulturális meghatározottságot is mutat; mi több, jelenleg a test képének kialakulásában éppen ez utóbbi aspektusok válnak döntővé. Ha test és környezete rendszerszerű kapcsolatát feltételezzük, a testről kialakuló kép érdekes megvilágításba helyezhető, s választ kaphatunk arra, milyen tényezők alapján formálódik a látszólag anyagtalanná vált virtuális test képe, azaz mit reprezentál valójában a virtuális test vizuális megfelelője.

A biológiai test

A test megértését célszerű az alapoknál – vagy másképpen: a kialakulásánál – kezdeni. A test elsődleges értelemben egy biológiai szerveződés, organizmus. Mint ilyen evolúciós előtörténete szolgálhat olyan pontokkal, amelyek segítenek tulajdonságai megértésében. Konrad Lorenz ismert Kant-kritikája alapján (Lorenz 1983) a testi tulajdonságok magyarázatában hármass megközelítést kell követni: az adott tulajdonság értelmét, fejlődéstörténeti eredetét, valamint létrejöttének okait szükséges kutatni. A testi jellegzetességek megértése így annak a környezetnek az ismeretét feltételezi, amelyben azok kialakultak.¹ A kulcsfogalom tehát az adaptáció lesz. A test tulajdonságai egy adott környezethez adaptálódtak, mivel kialakulásukhoz arra volt szükség, hogy e környezetben evolúciós előnyt jelentsenek más organizmusok testfelépítésével szemben. Csakis az a tulajdonság maradhatott fenn, amelyik sikeressé tette a testet az önfenntartás és a reprodukció szempontjából.

Mindez ugyanakkor azt is jelenti, hogy a test bizonyos értelemben a környezetét reprezentálja, azaz már természetes megjelenésében is különféle reprezentációkat hordoz. Lorenz példái, amelyekben a halak uszonyában a víz hidrodinamikájának, illetve a lovak patájában a talaj sajátosságainak leképezését látja, szemléletesen mutatják, hogy a test mennyi információt tükröz önnön környezetéről; mondhatni, a biológiai test a környezet reprezentációjának tekinthető.² Az, hogy a természetben a testek változatos sokféleségét lehet megfigyelni, a környezet változatosságának is köszönhető. Egy kedvelt mai szöfordulattal élve az ökológiai fülke határozza meg a test mor-

fológiai sajátosságait – s ebben nem lehet figyelmen kívül hagyni, hogy test és környezete rendszerként együtt változik. Az élő szervezetek interakciója a környezettel voltaképp egy rendszer elemei közötti interakciónak felel meg (vö. Riedl 1982), az anatómiai struktúrák pedig e kölcsönhatásban dinamikusan változnak. A rendszer hangsúlyozása ugyanakkor azt is jelenti, hogy nem csupán a környezettel való interakció lesz meghatározó a morfológiai szerveződés alakulásában (hiszen egyértelmű, hogy adott környezetben még a funkciók azonossága mellett is többféle szerveződés jöhet létre), hanem az organizmus részei is együtt változnak, azaz bizonyos mértékig kölcsönösen meghatározzák egymást. Más szóval az organizmus egészének kell adaptív módon változnia.

Test és környezet rendszerezésében tehát folyamatos információáramlás zajlik, és ezen áramlás lényeges része, amit a test környezetéből reprezentál. Részben ennek is köszönhető, hogy a test más élőlények számára is információforrásként szolgál. Eltekintve a viselkedéses reprezentációtól, már a másik élőlény testi tulajdonságai (alakja, színe, mintázata) is lényegesek lehetnek az organizmus számára. Az evolúciós fejlődés során az élőlények megtanulták értelmezni a másik testét vagy pontosabban a másik testének látványát. De ezt a jelenséget az evolúció másra is kihasználja: a mimikri, a másik élőlény megtévesztése például a test tömegének optikai növelésével, más, veszélyes fajokhoz való hasonlósággal vagy óvatosságra intő színekkel éppen arra épül rá, hogy a testet reprezentációként is lehet kezelni. Ugyanakkor az is figyelemre méltó, mekkora evolúciós előnyt jelent, ha egy élőlény biztonsággal képes értelmezni mások testének vizuális sajátosságait.

Test és környezet rendszerezése lehetőséget teremt arra, hogy ne csupán az adaptációs magyarázatok túlfeszítésével avagy „naiv adaptacionizmussal” legyen szükséges interpretálni a test reprezentációs tulajdonságait. Mint a mimikri esetében is látható, ezek a tulajdonságok nem fejlődhetnek ki izoláltan, de nem is csupán fajtársakra vagy az adott élőhely más fajainak képviselőire vannak utalva, hanem az evolúciós környezet számos eleme részt vesz formálásukban, melyek ugyancsak nem függetlenek egymástól. Egy dinamikusan változó környezetben az organizmusok mind e dinamikához, mind pedig saját aktivitásukhoz mérten szervezhetik viselkedésüket (Wuketits 1996). A biológiai test reprezentációs tulajdonságainak teljessége tehát egy összetett interakciós rendszerben folyamatosan változik. A kettős reprezentációs jelleg – egyrészt a környezet, másrészt saját belső tulajdonságainak reprezentálása – az élőlények tudományos megismerésében is nagy szerepet játszik: biztosítja annak lehetőségét, hogy a biológus már a test vizuális tulajdonságai alapján is lényegi megállapításokat tegyen, és támpontokat kapjon az életmód felderítéséhez vagy éppen az osztályozáshoz.³

A biológiai test tehát adaptációs folyamatok eredményeképpen formálódik. Fontos, hogy a lorenzi értelmezést követve nem lehet szembeállítani a testet valamiféle lélekkel vagy szellemmel. A dualista álláspontot meghaladva a test egyben az elmét is jelenti, s ez fontos lesz a következőkben a társadalmi és a virtuális test tárgyalásakor is. Csak így érthető meg, milyen szerepet játszik a test az interakciókban, és miért elsődlegesek a testi jelzések a különböző kommunikációs folyamatokban.⁴

A társas test

A biológiai test az ember társadalmisága következtében lényegileg alakul át. Úgy tűnhet, hogy azok a sajátosságok, amelyek a biológiai test esetében kitüntetettek voltak, itt háttérbe szorulnak. A test reprezentációs tulajdonságait elsősorban nem a természeti (biológiai), hanem a társadalmi környezet határozza meg. Ez a környezet alapvetően a társas és kulturális összetevőkre épül, olyanokra mint a hagyomány, a jogi-politikai nézetek és a vallási felfogások.

A társadalmi lény testére a társas viselkedés normái, a társadalmi elvárások hatnak. Az egyik alapvető elvárás éppen az, hogy a biológiai test sajátosságait, szükségleteit és jellegzetességeit elfedje: a társas normák lényeges összetevője lesz a test megregulázása vagy éppen leigázása. A vallások többsége a dualista elképzelésből kiindulva mintha nem is kívánna tudomást venni a biológiai testről, vagy éppen bűnösnek, a követendő társas viselkedést és az emberhez mint társadalmi lényhez kötődő értékek érvényesülését megnehezítő tényezőnek bélyegzi. A középkori keresztény aszketikus ideál jó példa erre. A test e felfogás szerint egyfajta akadály, amely az isteni testetlen, tisztán spirituális élet útjában áll, s egyben az e világi bűnök forrása. Ugyanakkor a középkor számára lényeges volt a testi jelek egy fajtájának, a stigmáknak a szerepe, amelyek éppen a spiritualitással való mélyebb összeköttetésre utaltak. A stigmák mint a testen hordozott reprezentációk egy, a fizikai (testi) valóságon túli tartományból származtatott jelek, melyek nem csupán hordozóik mély vallásosságát, hanem az istenséggel való szorosabb kapcsolatát is nyilvánvalóvá tették mások számára.

A vallás által diktált szertartásrend megfelelői a társas életben az etikettnek a testi jelenségekkel kapcsolatos előírásai (Lafferton 1997), amelyek a test biológiai vonatkozásainak többségét a legszűkebb értelemben vett magánszférába számították. De a valláshoz hasonlóan a társadalmi – különösen pedig a modern – intézményrendszerek is erőteljesen formálják a testről alkotott elképzeléseket (Foucault 1990; 1996).

Ennek eredményeképpen a test a társadalom számára az egyén befolyásolásának, hatalom alá rendelésének eszközévé válik – mi több, a hatalom „a testet fegyelmező és a népességet szabályozó eljárásokon” keresztül építhette ki „az élet feletti hatalom szervezetét” (Foucault 1996: 144). Foucault szerint egészen a 19. századig uralkodott az a felfogás, amely a bűnöst – azaz a társadalmi rend ellen törő egyén testét – a kivégzések és kínzások főszereplőjévé tette, s csupán később kapott hangsúlyt a büntetés pszichés jellege (Foucault 1990). A bűnös testét a büntetés során megbélyegezték vagy megcsonkították, kivégzés esetén pedig a büntől való szimbolikus megtisztítást végezték el rajta. A megbélyegzés vagy a csonkítás a bűn reprezentációjává teszi: a bélyeg vagy a csonka test mindenki számára látható módon jelzi bűnét, s a közösség a bűnössel szembeni magatartását e jelzés szerint szervezi. Ebből következően a testen hordozott jelzés az egyén társadalmi helyzetét, társas interakciókban betöltött szerepét egyértelműen meghatározza. Nem is meglepő, hogy a szociológia és az antropológia előszeretettel írja le a testet a társadalmi és szociális kapcsolatok kifejezőjeként. A test akkor is lényeges összetevője a kommunikatív viselkedésnek, ha eltekintünk a gesztusokból, a test (szándékolt vagy szándékolatlan) mozgásából adódó elemektől. A test már pusztán jelenlétével és látványával is a kommunikáció alapvető része.

A bélyegekhez hasonlóan a testen elhelyezett szándékolt jelzések szembeütő módzata a tetoválások és testékszerek sokasága, melyeknek számos válfaja ismert a különböző kultúrákban. Kevés olyan társadalmat írtak le eddig, amely ne alkalmazná ezek valamely formáját. E jelzések éppúgy hordozóik egyes tetteire vagy belső tulajdonságára utalnak, ahogy a stigmák, bélyegek vagy csonkolások. Jelentésük kultúránként igen eltérő és speciális lehet, legtöbb esetben a kívülálló számára nem is érthető, mire vonatkoznak. Mivel szándékolt jelzésekről van szó, reprezentációs jellegük mellett lényeges kommunikatív karakterük: olyan eseményekre vagy tulajdonságokra utalnak, amelyek megismertetését másokkal hordozójuk fontosnak tartotta. A leggyakoribb motivációk a testékszerek vagy tetoválások tekintetében (Wohlrab et al. 2007) ugyancsak komoly hangsúlyeltolódásokkal értelmezendők.⁵

Természetesen a testen elhelyezett jelzések – így a tetoválás vagy a megbélyegzés is – értelmezhetők úgy, hogy a test csupán a reprezentáció hordozója, nem pedig maga a reprezentáció. Mivel a test jelenléte nem választható el az egyén jelenlététől, a rajta elhelyezett jelek mindig láthatók. Nem lehet eltekinteni azonban attól a tényről, hogy a testre tetovált jelzések és a testékszerek magát a testet változtatják meg. A test természetes (biológiai) megjelenését módosítva jön létre a társadalmi test mint a szociális viszonyok és kapcsolatok kifejezője vagy mint a kulturális hagyomány hordozója.

A test megváltoztatása vagy átalakítása a modern nyugati társadalmakban egy érdekes, új elemmel is bővült: a testmódosító eljárások (diéta, testépítés, kozmetikai sebészet) terjedésével. A motivációkat tekintve, szubjektív módon túlnyomórészt a saját testtel való elégedetlenség vezet egy ilyen eljárás melletti döntéshez; ez az elégedetlenség azonban döntően a társadalmi elvárásokból, a társadalom által sugallt ideálokból eredeztethető. Kétségtelen, hogy a másoknak tetsző külső előnyt jelenthet a szociális interakciókban, a negatív társas visszajelzések pedig komoly nyomást fejthetnek ki a társadalom előnytelenebb külsővel rendelkező tagjaira. A fizikai megjelenést a társadalmi test esetében éppúgy információforrásként kezelik az interakciók során, ahogy a biológiai test esetében. Így az előnyösebb külsővel rendelkező egyénekhez a társadalom egésze hajlamos inkább pozitív, mintsem negatív tulajdonságokat társítani, s ez sajnos fordítva is igaz.⁶ Az ideális testről alkotott elképzelések mint társas konstrukciók ugyan kultúráról kultúrára változnak, ám minden közösség a saját ideálját tartja előnyösnek, így tagjai is ahhoz próbálnak hasonulni. Ráadásul a nyugati társadalmakban erre igen széles lehetőség nyílt az elmúlt évtizedekben.

Különös, hogy miközben éppen e társadalmakban az individuális szabadság foka jelentősen megnőtt, a társadalmi nyomás a test vonatkozásában szintén erősödött. Úgy tűnik, mintha a testre kevésbé terjedne ki a szabadság és az önrendelkezés joga, mint az egyén életének más aspektusaira. Természetesen a döntés a test tekintetében is szabad döntést jelent, ám a társadalmi meghatározottságok jelentékenyebbnek látszanak. Talán még érdekesebb, hogy az ideálokhoz való alkalmazkodás igénye a női emancipációs mozgalmak ereje ellenére is rendkívül erős: miközben a nők többsége sikerrel vívott ki döntési szabadságot, megváltoztatva ezzel a nemek közti alá- és fölérendeltségi viszonyokat, a testről való döntést mégis erőteljesen uralja az ideál követésének igénye (vö. Palm 1996). A külsőt már-már „erkölcsi kérdésként” kezelve kísérlik meg elérni a jelenleg ideálisnak tartott soványabb testalkatot, más testi tulajdonságok tekintetében pedig előszeretettel folymodnak sebészeti eljárásokhoz.

Ha mindennek magyarázatában csupán a társadalmi elvárásokhoz való alkalmazkodást hangsúlyozzuk, rejtve marad egy lényeges momentum: a test módosítása alapvetően a társadalmi közegben elérhető sikert célozza, mivel a másoknak tetsző test segítséget jelenthet az érvényesülésben.⁷ Sarwer és Crerand (2004) egyenesen adaptív stratégiát fedez fel a testmódosító beavatkozások népszerűsége mögött. Az igazi kérdés viszont az, mire is utalnak a módosított testi tulajdonságok, más szóval e társadalmi jelenségek kulcsa – legalábbis részben – a test reprezentációs sajátosságaiban keresendő. E téren pedig érdekes biológiai párhuzamokat lehet kimutatni.

Az első ilyen párhuzam a modern evolúcióelmélet egyik legérdekesebb gondolatából, a hátrány- vagy Zahavi-elvből adódik (Zahavi, Amotz – Zahavi, Avishag 1997). Ezen elv szerint az első pillantásra hátrányos testi tulajdonságok a párválasztásban előnyt jelentenek, mivel az ellenkező nem számára a magas genetikai minőségre vonatkozó jelzésnek bizonyulnak. Így például a hím páva hosszú farktollai nyilvánvalóan megnehezítik a táplálékszerzést vagy a ragadozók elől való elrejtőzést és menekülést, de ugyanakkor szaporodási előnyt is jelentenek, mivel a nőtények előszeretettel választanak feltűnő és díszes farktollú párt. Ezek a testi jelek arra utalnak, hogy hordozójuk „megengedheti magának” még az ennyire költséges és veszélyes díszeket is, mivel olyannyira erős és egészséges. A testmódosítások révén kialakított jelzések egy része ehhez nagyon is hasonló módon magyarázható. Az akár komoly egészségügyi kockázatot jelentő beavatkozások azt az üzenetet közvetítik, hogy a test, melyen végrehajtották őket, különösen egészséges és erős, károsodás nélkül képes kibírni még a drasztikusabb módosításokat is.

Az egészség jelzése persze más módon is lényeges lehet a testi reprezentációkban. Mivel az élőlények elsődlegesen egymás teste alapján vonnak le következtetéseket az egészségi állapotról, így fontos lehet, hogy a test látványos módosítások nélkül is egészséget sugalljon. A testépítés, a kispórtolt test a férfiak esetében még akkor is fontos jelzés a másik nem számára, ha a modern nyugati társadalom életmódjában már nem is jelent közvetlen előnyt. A megnövelt izomtömeg nem különösebben hasznos egy irodában vagy egy áruházban, ám az elérésébe fektetett energia megtérülhet a párválasztásban.

Az egészség mellett a fiatalság demonstrálása is lényeges lehet a testi jelzésekben. E jelzéseket könnyű lenne elintézni azzal, hogy a mai nyugati társadalomban divatos a sportos és fiatalos testalkat, de ennél azért mélyebb összefüggések is kimutathatók. A fiatalság biológiai jelei a testen (például sovány, szinte gyerekes vagy serdülőalkat, ráncok hiánya, feszes bőr) mindenképp komoly előnyt jelentenek a párválasztásban, különösen a nőknél. A fiatalság biológiai értelemben a test reprodukzív korszakának jelzése, ezért a férfiak választása előszeretettel irányul a fiatalság jegyeit mutató nőkre, de maga a társadalom is aránytalanul nagyobb előnyöket biztosít a fiatalabbak számára. A modern társadalmakban széles lehetőség nyílik arra, hogy a fiatalságra utaló jegyeket kihangsúlyozzák, és az öregedés jeleit halványítsák. A testmódosításokkal elérhető, hogy a fiatalságot időben kiterjesszék, így a test a fiatalság alapvető vonásait fogja reprezentálni.

Voltaképp tehát a társadalmi test nem függetlenedik a biológiájától. A test jelei nyilvánvalóan változnak a társadalmi sajátosságok, a kulturális tradíció vagy éppen a divat hatására, ám továbbra is jelentős szerepet játszanak azok a fő aspektusok, amelyek a

test biológiai mivoltából erednek. A testmódosítás adaptív előnyt jelent, ezért egy adaptív stratégia részének tekinthető: mivel pedig a biológiai környezet kiegészült társadalmi összetevőkkel is – sőt, a környezet társadalmi összetevői váltak hangsúlyossá –, ez az adaptív előny nem csupán biológiai, hanem társadalmi téren is jelentkezik.

A virtuális test

A társadalmi test esetében megfigyelhető, hogy a test mint reprezentáció egyre inkább nem a közvetlen testi jelenlét, hanem a testről alkotott kép vagy egyfajta virtuális test alakjában jelenik meg. A test képi megjelenítése hosszú kulturális előtörténettel rendelkezik, amelynek akár csak rövid áttekintése is lehetetlen. Gondolatmenetünk szempontjából csupán egy-két lényeges pont kiemelése szükséges.

A test képi megjelenítésének minden egyes társadalomban éppúgy sajátos kulturális vonásai vannak, mint a test reprezentációs jellegzetességeinek. E vonások a kulturális változással együtt alakulnak, de a kultúrához hasonlóan erős hatást gyakorol rájuk a technológiai fejlődés. A testről alkotott technikai képek a képalkotó eljárások fejlődésével létrehozták a test új látványát – s érdemes itt nem csupán a fotografikus, elektronikus vagy digitális megjelenítésekre gondolnunk, hanem például az orvostudományban alkalmazott olyan eljárásokra, mint a röntgen vagy a mágneses rezonancián alapuló képalkotás (vö. Czeglédy, N. – Czeglédy, A. P. 2000). Ennek eredményeképpen a test új információforrássá is vált. Az orvostudomány esetében mindez elsősorban biológiai információt jelent, ám más területeken új társadalmi-kulturális információ is felbukkant (ilyenek például a Galtontól eredeztethető, azonosításhoz felhasznált képi reprezentációk, mint az ujjlenyomat).

A testnek ezen képalkotó eljárásokkal létrehozott képe azonban csupán előzménye a tényleges virtuális testnek. A technológiai fejlődés során a kommunikáció minden téren túllépett a személyes jelenlét szükségén. A biológiai test evolúciós eredetű információt hordoz, amely más élőlények számára a test közvetlen észlelésén keresztül értelmezhető. A társadalmi test a szociális kapcsolatokra, a közösség kulturális sajátosságainak megfelelő módon megjelenített individuális tulajdonságokra utaló jelzéseket hordoz, s ezen információt hozzá is adja a kommunikációban megjelenő tartalmakhoz. Ahogy a személyes kommunikáció leszakad a személyes jelenlétről,⁸ a test kommunikatív jelentősége csökkenni látszik. A virtuális test ezért furcsa módon a testetlenségből nő ki: mivel a médiumokon keresztül zajló kommunikáció nem közvetít testi valóságot, nem is látszik szükségesnek a test megjelenése a kommunikatív cselekvések során. A virtuális test fogalma persze már önmagában is a virtualitás világához való tartozást sugallja, nem véletlenül: a test virtualitása valójában csak a világméretű számítógépes hálón, a hálólétben (Ropolyi 2006) teljesedhet ki.

Amennyiben tehát a kommunikáció internetes csatornáin rajta keresztül egymással érintkező egyéneknek a testetlenség lehetőségét nyújtják, úgy e világban az individuum függetlenedhet a testétől. Míg korábban a test reprezentációs tulajdonságai feltételezték az ok-okozati kapcsolatot a test látványa vagy az arról készült képi reprezentáció között, addig a virtualitás világában ez az ok-okozati kapcsolat korántsem

egyértelmű, hiszen a virtuális test tulajdonságai nem feltétlenül függenek a fizikai test tulajdonságaitól. Ezen a módon látszólag elérhető a „tisztán szellemi” létezés: a világhálón az egyén csupán olyan digitális adathalmazként jelenik meg, amelyet képes irányítani. A testtől való függetlenedés a szabadság kiszélesedését jelenti, mivel az egyént nem determinálja a mások által is látható-érzékelhető test; mi több, amennyit testéből láttatni engedne, abban szintén szabadon dönthet. Más szóval: úgy tűnik, a virtuális test megválasztása mintha teljesen szabadon történne.⁹

Szembetűnő továbbá, hogy az internetes kommunikáció során nem közvetlenül a test, hanem a test képe jelenik meg. Korábban a virtuális test megjelenését összekapcsoltuk a test képi megjelenítésével; az interneten a test egyenesen képekre van utalva. Ha a test közvetlen látványának helyét a test képe veszi át, a vizuális információ óhatatlanul transzformálódik (elég csak arra gondolni, hogy minden képi megjelenítés kulturális meghatározottságokat tükröz), s megjelenítése teret enged a manipulatív praktikáknak. A virtualitás világába lépve tehát a test megjelenítése alapvetően megváltozik – de vajon ugyanilyen mértékben változik-e a testről alkotott kép szemlélete is?

A test képe a fizikai tulajdonságok tekintetében ugyanolyan reakciót vált ki a szemlélőből, mint a közvetlen látvány. A magyarázat egyszerű: a virtuális közegben ugyanazok az érzékleti csatornák, a feldolgozás során pedig ugyanazok a neurális mechanizmusok használatosak, amelyek az ember természetes közegében, hosszú evolúciós folyamaton keresztül adaptálódtak egy fizikai világhoz (vö. Lee–Jung 2005). A képen látható tulajdonságok a test tulajdonságainak tekinthetők, és ahogy a szemlélő a biológiai test esetében a fizikai jegyeket információforrásként kezeli, úgy a virtuális test esetében is a látható tulajdonságokból von le következtetéseket a képi látvány „mögött” álló ember valós tulajdonságaira nézve. Hasonló a helyzet a szociális tulajdonságok tekintetében is. A virtuális test tulajdonságai a szemlélő számára a mögöttes álló személy társas tulajdonságaira utalnak, így például az etnikumra, a foglalkozásra, az érdeklődésre vagy a családi állapotra vonatkozó jelzések a virtuális térben zajló interakció során meghatározzák a partner viselkedését (holott egyáltalán nem lehet biztos benne, hogy ezek valós tulajdonságok, nem pedig manipulatív céllal választott jelzések). Akárcsak a személyes fizikai jelenlét esetén, a partnerek itt is egyenesen keresik a másik testén látható azon reprezentációs jelzéseket, melyek a társas vonások felderítésében hasznosak lehetnek.

A társas interakciók terén így sok hasonlóságot lehet találni a személyes jelenlét során és a virtuális közegben zajló kommunikációban; nemkülönben sok a hasonlóság a tágabb értelemben vett társas viselkedés e két módjában is.

A virtuális test elleni erőszakot az elszenvető fél valós erőszakként éli meg (Wolfendale 2007), s mivel a fizikai jelenlét hiánya fellazítja az etikai normákat, a virtuális erőszak komoly fenyegetést jelenthet számára.¹⁰ Vannak itt is etikai normák, ám egyelőre még alakulóban. A virtuális test képi reprezentációja az etikai alany szerepét is képes betölteni, s nem csupán azért, mert a szemlélő a képi reprezentációt azonosítja a mögöttes álló reális személlyel, hanem mert ez utóbbi személy maga is azonosul virtuális megfelelőjével.

Az internet világában a virtuális test mint avatar jelenik meg. Az internet egyenesen bátorít arra, hogy a rajta keresztül zajló interakciók során a résztvevők virtuális testet

kreáljanak maguknak.¹¹ Nem véletlenül: mivel a kommunikációs helyzetekben a test látványa fontos információforrás, a virtuális közeg sem kíván erről az előnyről lemondani. A személy képi megjelenítése – még ha nem is valóságos testi mivoltát nyújtja – fontos része a virtuális térben zajló kommunikációnak.¹² Figyelemre méltó, hogy bár a virtuális világban biztosított annak lehetősége, hogy az individuum „testetlenül”, a test kötöttségei alól felszabadulva vegyen részt az interakciókban, valójában ez a lehetőség többnyire kiaknázatlan marad. Az avatar testi tulajdonságokat használ, fontos jelzéseket küldve ezáltal partnereinek. Ezek a testi tulajdonságok pedig éppen azok – és azokhoz hasonlóan is hatnak –, amelyek a biológiai és a társadalmi test esetében is jelen voltak.

E folyamat könnyen tetten érhető az avatar sajátosságainak kiválasztásában is. Látványosan az individuum teljes szabadságot élvez abban, miként alakítja avatarját. Nem köti semmi: céljainak vagy vágyainak megfelelően választhatja ki, milyen nemű és küllemű virtuális testet választ. A virtuális közeg azonban korántsem biztosít akkora szabadságot, amekkorának ez első pillantásra tűnik. Az avatar kiválasztásában elsődlegesen a felhasználás közvetlen környezete meghatározó: a blogokban, internetes játékokban, közösségi portálokon vagy társskereső oldalakon más-más avatarok bukkanak fel, s ezek különböző mértékben mutatnak hasonlóságot a mögöttük álló valós személlyel, illetve más-más tulajdonságok dominálnak bennük (lásd Vasalou–Joinson 2009). Egy játékban például előszeretettel választanak olyan avatart, amely erőt sugall; míg egy társskereső oldalon gyakran a társas készségekre (őszinteség, megbízhatóság) helyezik a hangsúlyt. Azaz egy avatar kiválasztása éppolyan adaptív stratégia alapján történik, mint amely a biológiai és a társas test kapcsán is tetten érhető; az elsődleges különbség az, hogy a biológiai és a társadalmi környezet helyett itt a virtuális környezet válik meghatározóvá. E környezet határozza meg, milyen testi tulajdonságok sikeresek az avatarok esetében. Ebből a szempontból pedig itt is érvényes Lorenz megállapítása, miszerint a test környezetét reprezentálja.

A virtuális test esetén tehát mind a biológiai, mind a társas test jellegzetességei visszaköszönnek: a személyek a korábbiakhoz hasonlóan kezelik mások, és élnek meg saját virtuális testüket. Tévhit, hogy a virtuális test függetlenedik a biológiai vagy a társas testtől, mivel még a virtuális közegben is fellép egyfajta „testkényszer”, hiszen a test mint reprezentáció a teljes körű kommunikációs folyamatokban elengedhetetlen információt közvetít. A virtuális test reprezentációs tulajdonságai pedig azonosak a biológiai és a társas testével – onnan örökli azokat. A lényeges különbség a környezetben rejlik: a virtuális test egy sajátos környezethez formálódik adaptív módon. Mivel azonban a testi jelzések s azok értelmezésének zöme a biológiai és a társas környezetben alakult ki, valójában arról van szó, hogy a két korábbi környezet kiegészült egy harmadikkal, a virtuálissal.

A test három megjelenési módja tehát korántsem független egymástól, inkább egymásra épülnek. Reprezentációs tulajdonságaik egyaránt adaptív folyamatok termékének tekinthetők, mely folyamatok a társadalmi változás és technikai fejlődés eredményeképpen egyre kiszélesedő környezetben mennek végbe. A virtuális test az internet világában környezetével rendszert alkotva, azzal interakcióban alakul, miként ez korábban a biológiai és a társas test esetében is megfigyelhető volt.

JEGYZETEK

1. Lorenz szembetűnő módon éppen abban kísérli meg a kanti *a priori* fogalmának meghaladását, hogy az *a posteriori*hoz köti: minden, amit Kant a megismerésben az ember *a priori* tulajdonságának vél, valójában a környezetet érzékelve, *a posteriori* módon alakul ki a fejlődéstörténet során.
2. Ezt használja ki a modern paleontológia, amikor a rekonstruált testfelépítésből az élőlények környezetére és e környezetben folytatott életmódjára következtet vissza.
3. Különösen a hibás osztályozások nyújtanak illusztratív példát arra, miként reprezentálja környezetét a test. A „népi biológia” morfológiai hasonlóságuk alapján a delfineket és a bálnákat a halakhoz sorolná, pedig külsejük csak a vízi életmódról, nem rendszertani besorolásukról árulkodik.
4. Bár e folyamatok túlnyomó része a nyelven keresztül zajlik, e problémát most külön nem elemezzük. A nyelvi kommunikáció testi alapjaira nézve lásd például Johnson 1987.
5. A fő motivációk: szépsézet, divat, individualitás kifejezése, személyes narratíva, fizikai állóképesség demonstrálása, csoporttagság, társadalmi ellenállás, spiritualitás, szenvedélybetegség és a szexualitás egyes aspektusaira való jelzés. Wohlrabnak és munkatársainak (2007) kutatásából az is kiderül, hogy a modern nyugati társadalmakban jól elkülöníthetően más motivációk dominálnak, mint a tradicionális kultúrákban: jelenleg elsősorban a szépsézet és a divatból adódó megfontolások jelentősek, szemben a korábban megfigyelt, döntően a személyes narratívával, a fizikai állóképességgel, a csoporttagsággal és a spiritualitással összefüggő motivációkkal.
6. Könnyen belátható, hogy számos társadalmi előítélet a külső, testi megjelenés alapján konstruálódik. A másik személlyel való interakció során először külseje, testének látványa igazít el, s emiatt gyakran születnek téves, sztereotip ítéletek.
7. Sőt, az érvényesülést gyakran nem is a konvenciókat követő, hanem az azokat elutasító, a szembenállást-ekülönülést deklaráló magatartás és külső szolgálja, mivel olyan tulajdonságokat mutat a társadalom többi tagja felé, amelyeket bizonyos szempontból előnyösnek tarthatnak.
8. Lényegét tekintve ez már az írás megjelenésével lehetővé vált, az írás azonban nem jelent közvetlen, személyes és valós idejű kommunikációt, s éppen ezért más kommunikációs hagyományt épít ki – olyat, amelyben a test és legfőképpen a testi jelenlét nem játszik szerepet.
9. Számátalan történet kering olyan esetekről, amelyekben az internetes kommunikáció résztvevői a valóstól teljesen eltérő virtuális testet választanak, becsapva ezzel partnereiket. Bár az esetleírásokkal és azok általánosításaival óvatosan kell bánni, úgy tűnhet, hogy ebben is a test megválasztásának szabadsága nyilvánul meg.
10. Mint Wallace írja: „Az a tény, hogy olyan könnyű hazudni, majd megszökni – ameddig együtt tudunk élni a megtévesztéseinkkel és a sérelemmel, amit másoknak okozhatunk –, az internet fontos jellemzője.” (Wallace 2002:75.) Ugyancsak ő hívja fel a figyelmet arra is, hogy e veszélyt sokan eltúlozzák: meglepő, mennyire kevésbé használják ki az internetezők a virtualitás nyújtotta lehetőséget a hazugságra, s a többség inkább annyira őszinte, mint személyes interakciói során.
11. Számos hely nyújt olyan szolgáltatást, amely sokrétű lehetőséget biztosít a személyes avatar megalkotásához, lásd például <http://avatars.yahoo.com>; <http://www.avatarmaker.hu>; <http://www.avatargenerator.org>
12. Érdekes analógia mutatható ki az avatar fogalmának mitológiai és kortárs jelentősége között. Eredeti értelemben az avatar a hinduizmusban Visnu istenség tíz földreszállását és megtestesülését jelenti; s ahogy az istenségnek testi megjelenésre volt szüksége ahhoz, hogy az emberekkel kapcsolatba kerüljön, úgy a virtuális individuumnak is meg kell testesülnie ahhoz, hogy valós kommunikációban részt vehessen. Vagy másképpen: az individuum a virtuális testen keresztül lép be a virtuális világba.

IRODALOM

CZEGLEDY, NINA – CZEGLEDY, ANDRÉ P.

2000 Digitized bodies, virtual spectacles. *Futures* 32:103–120.

FOUCAULT, MICHEL

1990 Felügyelet és büntetés. A börtön története. Budapest: Gondolat.

1996 A szexualitás története. Budapest: Atlantisz.

JOHNSON, MARK

1987 *The Body in the Mind: The Bodily Basis of Meaning, Imagination, and Reason*. Chicago: University of Chicago Press.

LAFFERTON EMESE

1997 Az ember és a társadalom testéről a modern tudományok tükrében. *Replika* 28:39–57.

LEE, KWAN MIN – JUNG, YOUNBO

2005 Evolutionary nature of virtual experience. *Journal of Cultural and Evolutionary Psychology* 3(2):159–178.

LORENZ, KONRAD

1983 Kants Lehre vom Apriorischen im Lichte gegenwärtiger Biologie. *In Die Evolution des Denkens*. K. Lorenz – F. M. Wuketits, Hrsg. 95–124. München: Piper.

PALM, ANN-MARIE

1996 War against the body. Bulimia and anorexia from the perspective of cultural sociology. *In Bodytime. On the interaction of body, identity, and society*. Susanne Lundin – Lynn Åkesson, eds., Lund: Lund University Press. / *Lund Studies in European Ethnology*, 2./

RIEDL, RUPERT

1982 *Evolution und Erkenntnis*. München: Piper.

ROPOLYI LÁSZLÓ

2006 *Az internet természete*. Budapest: Typotex.

SARWER, DAVID B. – CRERAND, CANICE E.

2004 Body image and cosmetic medical treatments. *Body Image* 1:99–111.

VASALOU, ASIMINA – JOINSON, ADAM N.

2009 Me, myself and I. The role of interactional context on self-presentation through avatars. *Computers in Human Behavior* 25:510–520.

WALLACE, PATRICIA

2002 *Az internet pszichológiája*. Budapest: Osiris.

WOHLRAB, SILKE – STAHL, JUTTA – KAPPELER, PETER M.

2007 Modifying the body: Motivations for getting tattooed and pierced. *Body Image* 4:87–95.

WOLFENDALE, JESSICA

2007 My avatar, my self: Virtual harm and attachment. *Ethics and Information Technology* 9:111–119.

WUKETITS, FRANZ M.

1996 EE als Verbindung von Methodologien und Perspektiven. *In* Die Evolutionäre Erkenntnistheorie im Spiegel der Wissenschaften. R. Riedl – M. Delpo, Hrsg. 193–199. Wien: WUV-Universitätsverlag.

ZAHAVI, AMOTZ – ZAHAVI, AVISHAG

1997 The Handicap Principle: A Missing Piece of Darwin's Puzzle. Oxford: Oxford University Press.

MIKLÓS LEHMANN

What does the body's sight represent?

Body and virtual body in modern societies

Following the Lorenzian tradition one can regard the body as the representation of environment, in so far as it mirrors the peculiarities of environment. So the body in biological sense means adaptation: its physical attributes are determined by the environment – and there is a direct connection between these attributes and the self on account of self-perception. However, the environment broadens not only with natural but social and virtual elements, and the body in the formatting self shows not only biological but social and cultural definitenesses; what is more, at the present these aspects are the crucial ones. Supposing system-like connections between body and its environment, we can answer the question: what factors are relevant in formatting the virtual (seemingly dematerialized) body, or what is represented in the visual imagery of the virtual body?

